

Te oud voor jongelui?

‘Want wie over de dertig zijn, en niet van het vak, lezen niet meer romans of gedichten. Ik ben te oud om te schrijven voor jongelui,’ zegt Lot in *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan*. Als het gaat om jongelui anno 2023 kunnen we ons afvragen: wil de jeugd nog wel Couperus lezen, of behoort zijn werk tot de categorie ‘oude schrijvers, de dingen die voorbijgaan’?

Door Michelle van Dijk

Ik geef u antwoord op deze vraag als leraar Nederlands, niet als lezer en liefhebber van het werk van Louis Couperus, ook niet als hertaler van *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan*. Ik hoef bij u geen zieltjes te winnen vanuit een van die rollen, maar er is veel te winnen als het gaat om het lezen van nog niet zo oude literatuur in het moderne onderwijs.

Couperus’ concurrentie

In de top 100 van de nieuwste literaire canon komt Couperus vier keer voor, dat is het goede nieuws. Maar *Eline Vere* staat ook op nr. 1 in de lijst ‘vergeten klassiekers’ in de Nederlandse literatuur. In een onderzoek naar de leeslijst (door Jeroen Dera, letterkundige in Nijmegen) onder 1600 leerlingen lazen 160 leerlingen een werk van Couperus. Dat lijkt aardig, tien procent, maar zo’n veertig procent daarvan had dat werk niet uitgelezen. Couperus wordt vooral door vwo’ers gelezen; slechts één havoleerling in het hele onderzoek las *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan*.

De leraar Nederlands die wil bereiken dat leerlingen hele boeken van Couperus lezen, en niet alleen ‘De Binocle’, staat voor een uitdaging: waarom zou je *Van oude mensen* lezen als je *Het diner* van Herman Koch kan lezen, of *Alles wat er was* van Hanna Bervoets? Landelijk wordt voor het vak Nederlands geëist dat havoleerlingen minimaal acht oorspronkelijk Nederlandstalige literaire werken naar keuze lezen, voor vwo zijn het er twaalf. Vwo-leerlingen moeten daarbij drie boeken van vóór 1880 lezen, voor havo geldt die eis niet. Alle boeken van na 1880 hebben dus voor de leeslijst dezelfde status en de leerling mag zelf kiezen. Als de mediatheek op een school nog goedgevulde boekenkasten heeft, staat Couperus tussen Splinter Chabot en Nikki Dekker – geweldige schrijvers die ik vele leerlingen zou aanbevelen. Dus hoe krijg ik voor elkaar dat ze Couperus kiezen?

*Couperus in de klas:
6 vwo leest Van oude
mensen, de dingen
die voorbijgaan. Foto:
Michelle van Dijk.*

“[...] in een paroxysme van de jaren lang haar overstelpende wroeging”

De moeilijkheidsgraad in taal belemmert leerlingen ook om in zijn werk te duiken. Vergeet niet, dat is de eerste les voor elke leraar, dat we onszelf niet als norm moeten nemen. Een Couperus-liefhebber vindt zijn werk niet moeilijk. De taal is goed te volgen en prachtig, zijn verhalen zijn meeslepend. Maar u leest graag. U kent Couperus al en vermoedelijk ook andere literatuur uit die tijd. Misschien ligt uw geboortjaar iets dichterbij dat van Couperus. Ik deed gymnasium, met Latijn, Grieks en Frans in het eindexamen en ik ging Nederlands studeren. Ik had ook meer boeken thuis dan mijn gemiddelde leerling in 4 havo, Rotterdam, 2023. In de afgelopen 25 jaar kregen we dan ook nog een internetrevolutie, tig alarmerende rapporten over ontleding en de nieuwe eindtermen voor het vak Nederlands waar ik zojuist naar verwees: drie boeken van voor 1880, c'est tout.

Van oude mensen is bij lange na niet het moeilijkste werk van Couperus. Toch zal de leerling cruciale beelden en gebeurtenissen niet voor zich zien, doordat de taal te moeilijk is. Een goed voorbeeld daarvan is het 'paroxysme' dat de oude Ottilie Dercksz hier treft:

Daar was niets te zien, dan wat de Oude Vrouw er zag, en duidelijk zag, oprijzen voor hare oude oogen, er oprijzen zag in een paroxysme van de jaren lang haar

overstelpende wroeging... tot zij op eens weêr ZAG, tot zij zàg al tien, twintig seconden lang, waarin zij versteende en waarin zij verstarde, en het oude bloed in haar niet vloeide meer. Nu ontving zij een schok, de hand viel neêr in den schoot, zijzelve viel terug in het rechte kussen van haar hoogen stoel, en toe vielen de oogen...

– Dat heeft mevrouw wel eens meer, zei, fluisterend, oude Anna. Zij wisten, behalve Daan Dercksz, het allen, dat mevrouw het wel eens meer had. Zij beïjverden zich om haar heen. Zij was niet flauw gevallen. Zij opende spoedig de oogen, herkende den dokter, herkende de beide vrouwen, maar zij herkende niet haar zoon Daan. Zij zag hem strak aan, met een huiverschok plotseling, als of een gelijkenis haar trof.

– Moeder! Moeder! riep Daan Dercksz. Nòg staarde zij, maar zij begreep, dat hij niet was de materializatie van wat zij zoo even gezien had, begreep zij, dat hij een zóon was, die geleek op den vader: hem, dien zij eerst had lief gehad en toen had gehaat.'

Alleen het origineel lezen of helemaal niet?

Zo'n fragment is al een stuk beter te begrijpen als een docent samen met leerlingen leest en af en toe een toelichting geeft. Een tekst met voetnoten werkt bij sommige oude teksten ook, of een hertaling. Er is nogal wat discussie over geweest: is een

hertaling niet dodelijk, omdat je dan juist de taal van Couperus niet ervaart? Maar het alternatief is op een zeker moment: Couperus helemaal niet ervaren. Zeker, bij een bewerking, ingekorte versie of hertaling wijk je af van het origineel, maar hierdoor heb je wel de aandacht van de leerlingen en de zekerheid dat ze die ene weergave volledig hebben gezien, gelezen en begrepen. Dat lijkt me beter dan de vage hoop hebben dat ze thuis alles in het origineel lezen en niet begrijpen wát ze lezen, waarbij veertig procent afhaakt – wat een frustrerende ervaring is. Dankzij een aangepaste versie maken ze kennis met Couperus als opstapje naar het origineel.

Ik vind het dus gerechtvaardigd om werken toegankelijker te maken. Ik voel niets voor argumenten die neerkomen op: 'Wie dit niet kan lezen, is lui of niet intelligent genoeg en dan is Couperus ook niet voor jou bedoeld.' Met elitisme doen we onze eigen vertelgeschiedenis

tekort. Ook buiten de context van het onderwijs. Ik ben opgegroeid met zeker zes verschillende versies van de Bijbel, te beginnen met de Kinderbijbel en met een leger aan vertellers die de verhalen navertelden; we weten allemaal hoe effectief dat is. Denk aan door Disney bewerkte verhalen. Je mag ervan gruwelen, maar ik denk dat dankzij Walt Disney *Victor Hugo* nog echt door scholieren gelezen wordt in Frankrijk. Wat is het heerlijk als je als docent kunt zeggen: 'En nu gaan we eindelijk het origineel lezen'? Waarom zouden wij niet massaal houden van

romanpersonages als Otilie, de oude Takma, Lot en Elly in *Van oude mensen*, zoals ook iedereen in de Engelse cultuur Mr Darcy kent, ook al is dat te danken aan een boekverfilming van Bridget Jones?

Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan is krachtig genoeg om die blijvende positie te hebben, sterker nog, de roman is perfect voor die leerling in 4 havo. Het is net een soap of een binge-waardige Netflixserie, zeker als je bedenkt dat de lezer al snel meer weet dan de hoofdpersonen. Couperus beschrijft relaties, mensen en persoonlijke worstelingen zoals wij die nu ook nog kennen. Een klassieker, maar ook een tijdloos drama met een moord, overspel, spoken, godsdienstwaanzin, chantage, roddel en achterklap, kortom, veel smeelige ingrediënten en daarbij grote thematische kwesties: zijn we erfelijk belast met de slechte eigenschappen van onze ouders? Moet je (geheimen uit) het verleden laten rusten? Wat is de basis voor een goede liefdesrelatie? Bestaat het noodlot? Existentiële kwesties boeien tieners nog altijd. Reden genoeg om het boek te lezen dus.

Wat, deed de dokter het met oma?!

Maar er is nog een ander probleem: leerlingen begrijpen niet altijd wat ze lezen. Klassikale lezing met nabespreking en opdrachten kan daarbij helpen. Ik maakte bij *Van oude mensen* daarom lesmateriaal en een van die opdrachten is 'Het moordbord': de klas onderzoekt de moord op vader Dercksz als een cold case, elk groepje moet een paar verdachten of getuigen volgen en motieven en relaties onderzoeken en beschrijven. Sommige cynische online reacties suggereerden dat al dat populaire gedoe helemaal niet nodig is. Ik bezocht een klas 6 vwo die met deze werkvorm een nabespreking had van de roman en ik kan u vertellen dat het wél nodig is. Eén specifiek onderdeel in *Van oude mensen* had niemand in de klas opgepikt: de motieven van dokter Roelofsz. Van begin af aan weten drie personen van de moord op de heer Dercksz en zij weten van elkaar dat ze het weten: echtgenote Otilie Dercksz, haar minnaar Emile Takma en dokter Roelofsz. De dokter zorgt ervoor dat de moord niet ontdekt wordt: wanneer hij het lichaam ziet, weet en begrijpt hij het direct, maar hij start geen onderzoek en houdt het zo geheim. Waarom doet hij dat? De verteller geeft ons drie aanwijzingen, behoorlijk ver van elkaar verwijderd in de roman:

Hij had heel veel, jaren geleden, van Otilie gehouden, hij een veel jongere man dan zij, en er was een ogenblik geweest, dat hij geëist had, sterk, omdat hij wist... (p. 125, 2e druk, L.J. Veen 1979 – in hertaling iets duidelijker: 'dat hij haar opgeëist had, sterk, omdat hij het wist')

... ja-ja, ik beloofde haar niets te zeggen... o God... o God, als ze... als ze van me houden wilde! (p. 231 in editie 1979)

Zij weende, de oude vrouw niet; dié zag zich meer dan zéstig jaar geleden terug; toen had zij zich aan Roelofsz gegeven, opdat hij niet spreken zou... (p. 292 in editie 1979)

Tja. 'Zij had zich aan Roelofsz gegeven.' 'Dat hij geëist had.' 'Als ze van me houden wilde.' Je moet een ervaren literatuurlezer zijn om dit eruit te pikken. Toen ik dit in de klas uitlegde, vielen hun de schellen van de ogen. 'De dokter deed het met oma?!' De rest van het boek hadden ze redelijk begrepen. In de nabespreking had de ene leerling dit gezien, de andere dat; met elkaar en met vragen van de docent kwamen ze tot een beter begrip. Het boek werd daarmee veel interessanter. Er zat nog veel meer in dan ze dachten.

Voor de duidelijkheid, ook moderne romans verdienen een stevige nabespreking, die alleen mogelijk is als de docent ervoor kiest om een literair werk klassikaal te behandelen, of op z'n minst in groepjes. Ik had eens een leerling in 5 havo die *Tirza* had gelezen van Arnon Grunberg. Ze vond het boek niet zo mooi en beschreef enkele situaties uit de roman die ze met veel afschuw hertelde: ze had het duidelijk gelezen. Toen ik vroeg naar de dood van Tirza en de rol van de vader, bleek dat ze de ontknoping totaal gemist had of verkeerd begrepen. Enkele leerlingen uit klas 3 lazen zelfstandig *Dagen van gras* van Philip Huff, met veel enthousiasme; ondanks mijn waarschuwingen begrepen ze de ware (fictieve) aard van vriend Tom niet.

Bij een klassikale lezing met nabespreking kiest de docent wat er gelezen wordt, maar volgens de landelijke eis dient de leerling zelf de boeken voor de leeslijst te selecteren. Het is goed om dat te beseffen. Deze eis is er met een reden: het kan leerlingen motiveren en het is hún literaire ontwikkeling, waarin zij zelf keuzes maken. Maar ze hebben vaak geen idee wat ze kiezen: het zelfstandig kiezen en lezen zorgt regelmatig voor minder leesbegrip en leesplezier en het sluit oudere boeken uit. Docenten moeten dus burgerlijk ongehoorzaam zijn en af en toe kiezen voor de leerlingen om de ontwikkeling in het literair lezen echt mogelijk te maken. Zij kunnen ook best bepalen wat een goede balans is in zelf kiezen en samen lezen.

Tips: hoe krijg je jongeren aan Couperus?

Ik zie uiteraard nog veel meer mogelijkheden dan alleen *Van oude mensen*. En een hertaling is zeker niet altijd nodig, een enthousiaste docent wel. Die docent moet ook kiezen tussen Koch en Couperus, maar hoe kan iemand Couperus links laten liggen? Ik geef nog wat suggesties die zó makkelijk zijn dat alle jongeren zullen inhaken. Lees Couperus' sprookjes voor. Veel tieners zijn dol op fantasy en mythologie, dit kan al in klas 3. Of ga voor de klassikale lezing met *Eline Vere*, die worstelt met zichzelf, met de liefde, in een wereld van schone schijn, zoals elke adolescent, al doe je dat tegenwoordig online. Doe onderzoek naar influencers op sociale media en mentale gezondheid in relatie tot de problematiek van iemand als Eline Vere. Of op een iets lichter niveau: maak een vergelijking tussen Eline Vere en een Insta-celebrity. 'Minuten lang kon zij zich spiegelen', dat is immers het eerste wat wij van Eline weten.

Mijn nieuwste favoriet voor jongeren is *Langs lijnen van geleidelijkheid*, hertaald door Albert Kroezemann. Dit boek heeft alles: een ambiguë blik op feminisme, een moderne kijk op relaties, de high society in Rome en Nice. We zien een heerlijk zonnig kostuumdrama voor ons, à la Netflix-serie *Bridgerton*, met wat grimmige randjes in de vorm van toxic masculinity, zoals de jeugd dat tegenwoordig op de socials noemt: de negatieve kant van stereotiepe mannelijke normen en waarden. De Italiaanse prins Gilio, verloofd met een Amerikaanse, die meent dat hij recht heeft op lichamelijk contact met de Nederlandse Cornélie omdat hij haar financieel gesteund heeft, omdat ze niet getrouwd is, omdat ze met hem flirtte. Maar ook de ontknoping waarin Cornélie sidderend op haar man wacht, met een regel die ik sinds de introductie door Ton Anbeek in mijn eerste jaar van de studie Nederlands met enige horror heb onthouden: 'haar vleesch trilde hem tegemoet'.

Laat leerlingen na het lezen van deze roman discussiëren over het recht op liefde, de positie van man en vrouw. Bespreek het liefdesleven van Cornélie en haar drie mannen: 1) haar agressieve ex-man, 2) de romantische kunstenaar met wie ze ongehuwd samenwoont in Rome en 3) de prins wiens geld ze accepteert, maar wiens liefde ze weigert, hoewel ze wel met hem flirt. Wie van de drie wordt het? Zo kunnen we naar culturele normen en waarden, rollen man/vrouw en #MeToo gaan. De docent kan verwijzen naar literaire personages met relatiestatus 'complicated' uit andere tijden: Beatrijs, die door haar jeugdliefde uit het klooster opgepikt werd, overladen met cadeaus, maar verlaten toen zijn geld op was; Sara Burgerhart, die zo naïef was om met casanova R. op pad te gaan en door hem aangerand werd; en in *Bewaar de zomer* van Alma Mathijssen wordt een verkrachting beschreven op een avond met veel drank. Het is een heftige novelle, maar Mathijssen zoekt zorgvuldig naar de juiste woorden en naar een nieuwe blik op de verhoudingen tussen mannen en vrouwen. Daarmee geef je leerlingen ook woorden om het erover te hebben.

Met deze voorbeelden van verschillende schrijvers, maar ook met de zeer diverse voorbeelden van Couperus zelf, ga je thematisch door de literatuurgeschiedenis, terwijl je leerlingen laat ervaren hoe literatuur je kan raken, hoe het je dingen kan laten ervaren, je kan schokken, verbazen, laten meeleven. Hier komen ze niet vanzelf op. Maar ze komen er wel rijker uit. Hoewel het fictie is, leer je je te verhouden tot de werkelijkheid. Dat kan ook met boeken van honderd jaar of meer oud. Als je ze maar eerst leest. Als iemand ze maar introduceert op zodanige wijze dat je het boek volledig leest, dat het je grijpt. Dan kan Couperus, de meesterverteller met zijn fijnbesnaarde psychologisch inzicht, makkelijk de concurrentie aan met moderne schrijvers. 📖

Noten

1. Louis Couperus: *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan...* Volledige werken Louis Couperus deel 25, p.178.